

3 нашого життя.

Оригинальна неоригинальність.—Горох при дорозі і процес одбору.—„Дядьківська“ нація.—Дві мірки.—Витяги з людських документів.—Шевченкова мова в теорії й на практиці.—Пригода з маслом.—Чи можна Шевченковою мовою тепер писати?—Що повинні зробити „щирі українські серця?“—В науку до неписьменних.

Преоригинальний де-якими сторонами з нас, українців, народ! Тільки, на жаль, оригінальність наша дуже невисокої марки та якась перелицована, бо—хоч це може й парадоксом одгонитиме—найбільш ми оригінальні як-раз своєю неоригинальністю. Природні та історичні обставини зробили з нас якийсь „горох при дорозі“, поживців на битому шляху життя, де нас не тільки чужі скубуть, кому охота, але на них дивлячись і самі себе ми зучилися скубити не згірш од сторонніх людей. Живучи на битому шляху, ми найбільш звикли приглядатися до випадкових мандрівців, що переходять нам дорогу; а приглядаючись—переймати від їх усе, що на очі навернеться, часто без критики й вагання, не розбираючи, чи добре чи лихе. І виходить потому, що у нас усе негарне, а от у сусідів наших—і культура, і звичаї, і мова, і зверхній вигляд такі, що нам тільки й лишається, що плюнути на все своє й перейти до чужого табору. І ми плювали й переходили, цілими юрбами перебігали до сусід, просилися з своїм добром та усяким надбанням до чужої хати, де й складала і силу свою, й енергію, й здобутки матеріальної культури, а тим часом рідна оселя стояла пустою й де далі все більш занепадала.

Були часи, коли польська культура перетягнула була до себе вищі класи українського громадянства і всі ті Вишневецькі, Сауїги й безліч інших поробилися завзятими патріотами й оборонцями Річі Посполитої, а дома зосталась сама за себе сірома та голота, що своєю працею кривавою отих дукарів вигодувала й піддержувала блискучу культуру Річі Посполитої. Упала Річ Посполита, настала Москва—і знов наші Капнисти, Галагани, Милорадовичі й без ліку інших довгою низкою потяглися на північ і опинилися вже серед „истинно-руських“, а дома й цим разом зостались одним лицем гречкосії та інші роботящі люде, що знов свій піт і кров оддавали на чужі потреби „единой, недѣлимой Россії“. В протязі кількох віків і по сей день тягнеться процес такого оригінального одбору вершків української нації й нарешті ми до того вже дійшли, що самі до ладу не знаємо—„що ми, чий сини, яких батьків?“—„І я—не я, і ми—не ми“,—по правді мовляв Шевченко. Сталося таке якесь поголовне запаморочення, що навіть своє національне ймення ми втратили і тепер перед лицем історії стоїмо, як нація без ймення, без культури, без письменства, без минушини й будучини... „Дядьківська“ нація та й годі!

І це запаморочення посіло не самих тільки тих людей, що вже зовсім одбилися від народу й перестали мати себе за українців. Далеко гірше, що де-якими сторонами згаданий процес зачепив і тих українців, що почувають ще потребу в тісніших зв'язках з народом і як-раз на національному ґрунті. Навіть такі люде відбивають на собі загальне запаморо-

чення і те, чого вони ніколи про інші, чужі справи не сказали б, те в українські вносять не вагаючись ані трохи. Виробилось дві мірки: однією, справедливою, міряємо чуже і другою, несправедливою, необачливою—своє...

Перед мене лежить купка „людських документів“—листів до редакції нашої газети і власне вони й наводять на такі сумні спостереження та міркування. Єсть тут усякі листи—прихильні і неприхильні, приязні і лайливі, ввічливі і зовсім таке непристойні,—але змістом мало не всі вони однакові, бо всі говорять про мову—ту мову, якою пишеться газета і яку кореспонденти хотіли б бачити. І ще єсть мало не у всіх один пункт спільний: здебільшого листи показують, що автори їх, нарікаючи на „кепську“ мову по українських газетах, сами як-раз народньої мови не гаразд-то розбирають і, поправляючи редакцію, роблять сами помилку за помилкою або чипляються до дрібниць, про які й сперечатись не варто. Один, напр., кореспондент думає, що редакція слово „родовід“ („родословная“, „происхождение“) вживає замість „рід“, „родина“ („семья“) і з цього приводу сипле щедро всякими докорами та наріканнями за негарну мову. Другий вимагає, щоб конче писати—„мясо“, а не „м'ясо“, „хотіли“, а не „хтіли“ і навіть пророкує, що коли газета й надалі „не закине тих мезерних (sic) стрічок (!), то її не пустять в хату і небіжка загине під тином“. Третій вимагає, щоб писати офіційним правописом (з *ы* та *ѣ*), а то, каже, „друкуете не на нашій язичі, т. є. не на нашій мові“. Інший радить друкувати „більше росказів, щоб зацікавити людей“, а то скалічина (?)

вире і не народиться більше“. Ще іншого і „росказами“ не вблагаєш, бо він цілить на інше. „Я,—пише такий,—українець з Подолії і 3 роки тому назад виїхав звідти після життя тільки там та в Херсонщині. Маю право рахувати себе українцем. І однаково мова „Ради“ для мене здається якоюсь нерідною, чужою... Чи вже ви думаєте,—запитає чомусь автор на прикінці свого листа,—так просто переробить то, що зробилося за цілих 250 років часу? Мені здається, що це буде напротив закону еволюції“. Притуливши лаконічно й невідомо, на що, отой „закон еволюції“, цей самий автор трохи згодом пише другого листа, вже по-російському: „неужели нельзя было бы пользоваться прекраснымъ языкомъ Т. Г. Шевченка, Котляревскаго и другихъ нашихъ классиковъ?“... Переглядаєш інші листи і скрізь одну пораду знайдеш: пишть мовою Шевченка, а то, як говорив меві зараз же по такій пораді один земляк, „вигадали якийсь *маслак*, що ніхто його й не розбере, що воно таке“...

І так—пишть Шевченковою мовою,—радять нам з усіх боків. Порада чудова, та шкода тільки, що це гола теорія, бо на практиці сами ж порадики зараз же ніби додають: тільки слів Шевченкових не вживайте. Напр., той земляк, що повставав проти „маслака“, дуже був здивований, коли я нагадав йому з Шевченка ж таки:

... Катя вінчанні,
Мов пси голодні за *маслак*,
Гризуться знову *),—

і здається з того часу „маслак“ вже не

*) Кобзарь, Спб. 1907. Стор. 632.

муляє його так, як перше. Я міг би ще навибірати з листів кілька зразків того, як прихильники Шевченкової мови в теорії, зараз же на практиці протестують проти слів, яких і Шевченко вживав,—та я не про поодинокі слова хочу говорити, а про всю ту пораду взагалі, щоб сучасні газети писати Шевченковою мовою. Скажу тільки поперед, що я й на думці зовсім не маю обороняти усе, як пишуть у нас: де-що справді таки треба б виправити й більше наблизити до народнього, і певне, що потроху помилки відпадатимуть, як полова на вітрі, а в письменстві зоставатиметься саме чисте зерно.

Щоб зважити до ладу пораду про Шевченкову мову, я візьму гіпотетичний випадок. Уявм собі, що російському журналістові хто-небудь радить, щоб він газетні статі писав мовою Пушкіна, або англійському—нехай пише мовою Шекспіра. Я розумію, що така порада зовсім таки неможлива, бо хто ж таки до російського чи англійського журналіста обернеться з такою дикою претензією; більше—я певен, що навіть прихильники Шевченкової мови по українських газетах од російських мови Пушкіна не вимагатимуть. Але як би така чудна претензія була висловлена—що сказав би російський журналіст? Він напевне відказав би, що це неможливо вже хоч би через те, що Пушкін писав мало не сто років тому і писав артистичні твори, а не газетні статі, до того ж він був Пушкін, тоб-то геніяльний майстер слова. За той час не тільки мова постулилася в своєму розвиткові наперед, але народилася сила нових думок, на які треба й слів нових та форм, і вимагати Пушкінової

мови було б як-раз „напротив закону еволюції“, про який так не до речі згадав наш кореспондент. І ніхто російського журналіста за це не зганьбив і не осудив би, не кидався б його газетою до долу й не загрожував би, що згине він „під тином“. А от у нас це кожного разу чутно: подавай мову Шевченка чи Котляревського—тоді будемо читати, а на менше не пристаємо. І тут же зараз, як що трапиться хоч би й Шевченкове слово, але порадики невідоме, несутся прокльони чи глузування—важачи од особи—за те саме в теорії бажане слово.

Видима річ, причина тут не в тому, що сучасні українські письменники пишуть не Шевченковою мовою, бо й російські ж мовою Пушкіна не пишуть і проте їм ніхто цього в надто велику провину й не ставить. Обійтися Шевченковою мовою тепер *неможливо* і нехай це добре собі затиляють і запам'ятають усі наші порадики. Рада б, кажуть, душа в рай, та гріхи не пускають,—так само раді б письменники писати мовою Шевченка, та тільки до того не пускає їх не їхнє незнання Шевченкової мови („гріхи“), бо коли, нехай і так, читачі її знають, то чому ж би не знати й письменникам, а щось инше. Ні Шекспірові, ні Пушкінові, ані Шевченкові не доводилось писати ні статей про парламентаризм чи соціал-демократію, ні філософських творів, ні наукових розправ, і як би вони тепер писали, то певне писали б не так, як за колишніх часів. „Всякому овочу своє время“, говорить російсь а приказка. У словарі, напр., Шекспіра єсть усього-навсього, як що не помиляюсь, 14000 слів і не-

хай-но спробує хто тим, як на теперішні потреби, надто вбогим арсеналом орудуючи, писати про сучасні події. Словаря Шевченкової мови ми, на жаль, не маємо, але напевне можна сказати, що й Шевченко вичерпав хіба невеличку частку словесного матеріалу з народньої скарбниці, не кажучи вже про ті нові слова, яких за Шевченка не було, бо й тих думок не було, що вони визначають. Обмежившись Шевченковою мовою, довелось б занехаяти величезні простори народньої словесної творчості й пожити таку перетику на шляху розвитку мови, що ні про які „закони еволюції“ й розмови не могло б бути. Та на ділі, як ми вже знаємо, й таким обмеженням не можна лихові зарадити, бо... хто його там розбере, що той „маслак“ значить. Іншими словами кажучи, порадики, що вимагають од письменників Шевченкової мови, часто зараз же таки виявляють, що й її вони до ладу не тямлять.

Що ж робити?—запитає читач,—як же лихові зарадити? Мені здається, що єдина на це відповідь може бути така: коли хто справді таки, серйозно хоче розуміти українські часописи, то нехай насамперед сам навчиться української народньої мови, а не складає усю вину тільки на письменників, що пишуть, мовляв, незрозумілою мовою. Коли це не играшка, не забавка „національними святощами“, то насамперед треба завдати собі хоч трохи роботи, а не виправдуватись тим, що я—українець, то й повинен українську мову розуміти, а не розумію—значить, инший хтось винен. Ми знаємо, що за теперішніх часів бути українцем—не значить знати україн-

ську мову, бо весь склад життя, школа, громадські умови—все це одбивало й одбиває людей од рідної мови, притупляло й притупляє навіть чуття її. Вміння маркони́чним способом скласти по українському одну-другу звичайну фразу не дає ще права ремствувати й нарікати на письменників, а тим часом багато порадикив належать як-раз до такого типу, що беруться читати українські книжки й часописи з самим обмеженим знанням мови, а потім обурюються, що не все розуміють. Навчившись мови чи то з народніх уст, чи з творів кращих українських письменників, певне инакше глянуть вони й на сучасну мову нашу по часописах і багато з того, що тепер здається чудним та незрозумілим, зробиться зовсім звичайним. Іншої ради нема і бути не може і хто з малим знанням мови, покладаючись єдине на те, що він з роду українець, береться до часописів і не хоче прийняти на себе згаданої роботи—тому ми радимо відразу покинути часопис і не завдавати жалю своєму „щирому українському сердцю“. Щирости та українського серця тут мало, а треба праці і знання. От що пише, напр., один з наших кореспондентів з цього приводу: „Почитавши перше число „Хлібороба“, я найшов у йому слово „незугарний“, не знаю, як його розуміти, питаю свою хазяйку, українку зовсім неграмотну, а через те і не обмосковлену. Вона мені й відповідає: „незугарний... ну, от як би вам сказати, незугарний чого-небудь зробити, недотепний“. І скільки я находив слів таких, що не розумів, за малим не всі розтовковувала хазяйка“. Як бачите, справді таки иншої ради нема: треба йти в науку до неграмот-

них хазяйок, як Пушкін колись обертався до московських проскурниць, щоб навчитись російської мови. Як що наші порадики над цим поміркують, то певне й сами побачать, що не тільки письменники винні, а й вони, читачі, тим, що мову знають не гаразд, хоч і одягаються часто в тогу безапеляційних судів.

Коли так можна одповісти порадикам що до мови, то тим більше це стосується до тих, що незадоволені з правопису й вимагають чи то дрібних поправок до теперішнього фонетичного чи навіть повороту до давнішого, офіційного „ярижного“ правопису. Тут ще менше треба праці, ніж у попередньому випадку, бо фонетичний правопис такий простий, що навчитись його—діло буквально кількох днів уважного читання. Консерватизм тут зовсім не до речі, тим більш консерватизм, заснований на законах чужої мови, з якої взято той „ярижний“ правопис і силоміць накинута нам. Коли мені говорять, що за-для добра рідного письменства ми повинні приладнати свій правопис до вимог тих, що звикли читати по чужому, то я знов одкажу: як що порадики наші справді пеклюються про письменство, то нехай попередю пожертвують своїми дрібними вподобаннями й тоді вже вимагають жертв і для себе.

Більшість листів кінчається як-раз отакими посланнями на добро рідного краю та покличами за-для його писати так, як хочеться кожному кореспондентові. Обминаючи вже те, що письменники фактично не можуть прийняти всіх тих суперечних порад, я перефразую отой поклик і скажу на закінчення—хто справ-

ді, не словом тільки, бажає добра рідному письменству, то нехай не обтяжає дрібницями, часто зовсім несправедливими, й ту невеличку громадку працівників, а сам краще стає до роботи,—честь і місце йому, як що робитиме краще, ніж тепер роблять, або хоч завдасть собі праці на те, щоб довчитись мови та правопису й зазнайомитись краще з письменством. Треба покинути й ту погану завичку міряти своє й чуже не однаковою міркою і прощакчи, напр., російському журналістові не Пушкінову мову, од українського теж не вимагати конче Шевченкової; треба одстати від нахильности до дріб'язкового формалізму й хапаного консерватизму та тієї неоригінальности, якою ми наскрізь пройшли, будши „горохом при дорозі“, треба перестати бути патріотами своєї дзвіниці й сектантами своїх дрібненьких одмін, а більше зважати на суть справи. Тоді напевне несправедливі нарікання, які тепер так часто доводиться чувати, сами собою впадуть, а до справедливих з більшою увагою прислухатимуться працівники, виправляючи з досвіду свої помилки. Самим посланням на своє „українське серце“ лихові зарадити не можна; „добром рідного краю“ так само не закрити власної нетямучести й незнання. Раз-у-раз оці послання та поклички тільки гіркою іронією й наругою лунатимуть і над самими авторами їх, і над тими, до кого вони з своїми жалями та покличами обертаються. А що від цього „рідний край“ добра ніякого не бачитиме—про це певне й говорити не треба.

Сергій Єфремов.